

Κάλβος, Καρραζούτσος, Καβάφης, Μαλακάσης, Πορφύρας, Βλαστός, Σικελιανός, Ούραννης, Φιλιππας, Καρυωτάκης.

ΤΟΥ κ. ΚΛΕΩΝΟΣ ΠΑΡΑΣΧΟΥ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΟΥ Κ. ΑΙΜ. Χ.

Μετά τον Ίωνα Δραγούμη, την κριτική αυτή βιογραφία, ο κ. Κλέων Παράσχος εκδίδει σ' έναν τόμο παλαιές και πρόσφατες μελέτες του δημοσιευμένες σε περιοδικά — εκτός από τη μελέτη για τον Βλαστό που είναι και η εκτενέστερη — και που συνοψίζουν τις γνώμες του εκλεκτού αυτού ποιητού, κριτικού και βιβλιογράφου για δέκα από τους κυριότερους εκπροσώπους του ελληνικού λυρισμού της πρώτης μετά την Επανάσταση εκατονταετίας. Σκοπός του σημειώματος αυτού δεν είναι αυτή τη φορά η κριτική. Κριτική κριτικής νοείται όταν πρόκειται να συζητηθούν οι γνώμες του κ. Παράσχου και η εκτίμησή του για το έργο των ποιητών που εξετάζει σ' ότι αφορά την επίδρασή τους στην ελληνική πνευματική ζωή. 'Αλλ' είναι φανερό πως το έργο αυτό δεν είναι δυνατό να ικανοποιηθί στον περιορισμένο χώρο των σημειώσεων αυτών. 'Εξ άλλου έργο της στήλης αυτής δεν είναι να προβάλλει για την ώρα τουλάχιστο, τις δικές της απόψεις για τους λυρικούς που εξετάζει ο κριτικός εκδότης. Γενικές μόνο παρατηρήσεις επιτρέπονται για τον τρόπο με τον οποίον ο κ. Παράσχος χειρίζεται τα θέματα του και για το είδος της κριτικής του εργασίας. Θα πρέπει, λοιπόν, να σημειωθή ευθύς εξ αρχής η πραγματική και άντικριτη αγάπη που διαθέτει χωρίς φιλαργυρία ο κριτικός απέναντι των ποιητών των οποίων μελετά το έργο, ή αντίστοιχά του στους επαιίνους και στους ενθουσιασμούς του, ή είνουειδησία στην εξακρίβωση κάθε λεπτομερείας που θα μπορούσε να τον καθοδηγήσει στο κριτικό του έργο, καθώς επίσης και η άγνη διάθεση να καταστήσει το λυρικό έργο που αναλύει προστιώτερο στον κοινόν αναγνώστη. 'Ο κ. Παράσχος δεν γράφει για τους λόγους του πνευματικού κύκλου του. Γράφει για τους πολλούς. Γι' αυτό θα πρέπει να του αναγνωρισθί ως αναμφισβήτητο χάρισμα ή σαφήνεια, ή ακρίβεια και όχι η έλλειπτική φράση, ή άωλοληρομένος στοχασμός. 'Όλα αυτά δημιουργούν ένα ύφος ίσοροπημένο, ευχάριστο στην άναγνωση και άπηλλαγμένο διφορομένων έννοιών. Θα πρέπει ακόμα να σημειώσω μιάν ένδοξη σκέψης που διαπιστούται τόσο στις παλαιότερες όσο και στις πρόσφατότερες μελέτες του κ. Παράσχου. Τό κριτήριό του δεν στηρίζεται σε προκαθορισμένες άρχές ούτε σε θεωρίες που αναφέρονται στο ιδεολογικό έποικοδόμημα. 'Η κρίση του Κλέωνος Παράσχου διατηρεί θα έλεγε κανείς όλην την εμοτινιτέ και τον αθάσητημό της στιγγής, της διαθέσεως της προσωπικής συγκινήσεως. Πιστεύω μάλιστα ότι στην κρίση του κ. Παράσχου παίζει περισσότερο ρόλο ή αισθηματική συγκίνηση από την καθαρώς αισθητική. Θα ήθελα να έπηγισω τη φράση μου για να μην άφησω θέση σε άδικες παρερμηνείες. 'Ο Κλέων Παράσχος, ποιητής

ο ίδιος, λυρικός επίσης, αισθηματικός, ρομαντικός άδολμη, δέχεται την επίδραση του λυρικού στοιχείου άμεσώτερα από την έπαιρησή του αισθητικού γεγονότος που κάποτε ήμπορεί να προέρχεται και από στοιχεία έντελώς ξένα προς το λυρισμό και προς ό,τι άπεινύνεται στο αίσθημα της συμπαθείας. Αυτός ο λυρισμός επιβάλλεται περισσότερο με τη μουσική του, με τη νοσταλγία του συχνά, με τον ρομαντικόν ύμερον που κλείει άναποφεύτως. Είναι περισσότερο μελωδικός τόνος παρά σκληρό έπος. Τό ψυχικό πεδίο του κριτικού είναι στην πρώτη περίπτωση περισσότερο έκτεταμένο. Έχει χώρο και για τα δύο αυτά είδη συγκινήσεως που μ' όλο που φαίνονται ταυτιζόμενα στην προέκτασή τους, έχουν όστόσο διαφορετικούς τρόπους επίδρασεως στο ψυχικό πεδίο του κριτικού. 'Όταν αίφνης βλέπουμε τον κ. Παράσκο ένθουσιάζόμενο με τον Καβάφη και με τον Σικελιανό ταυτοχρόνως, με τον Μαλακάση και τον Καρυωτάκη, με τον Κάλβο και τον Πορφύρα θα πρέπει να ζητήσουμε μέσα στην άμοιδή συγκίνησή του τον κοινόν άγωγό του πής το αίσθημα για να φτάσει ως την ψυχή του. Και ό άγωγός αυτός δεν είναι άλλος από την λυρική συγκίνηση που δοκιμάζει ό κριτικός στην θερμή έπαφή του με τό εξεταζόμενο έργο.

Δεν θα ήθελα να έπεκταθώ σε λεπτομερειακές συζητήσεις. 'Η γενική μου έντύπωση είναι ότι ο κ. Παράσχος παρέχει μεγάλη ύπηρεσία στα ελληνικά γράμματα, με μιάν συμβολή για τη μελέτη τους από τις πιο φωτισμένες.

Κ. Α. Χ. Α. Χ. 796/1936

ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΙ ΙΔΕΕΣ

ΒΡΑΒΕΙΟ ΚΡΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Με Ελληνικά ΓΙΑ ΤΟ 1938 Γράφει Αθ. Β. Μ. Περιεχόμενα: Μορέας, Γιαννόπουλος, Νιρβάνας, Βαλαωρίτης, Σαϊκόσηρ, Πολίτης, Κήτης, Μαβίλης Σατωβριάνδος, Σε όλα τα βιβλιοπωλεία. 1939

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΕΚΑ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΥΡΙΚΟΙ

ΤΟΥ κ. Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑ

Σε μια εικοσαετία, σχεδόν, έπάνω εκτείνονται οι έργασίες που έδημοσίευσε τελευταίως ο κ. Κλ. Παράσχος με τόν τίτλο «Δέκα Έλληνες Λυρικοί». Είνε δέκα μελέτες, γραμμένες σε διάφορες έποχές, από τόν 1919 ως σήμερα, για δέκα νεοέλληνας ποιητάς: Κάλβος, Καρασούτσας, Καβάφης, Μαλακάσης, Πορφύρας, Βλαστός, Σικελιανός, Ουράνης, Φιλύρας, Καραωτάκης. Βλέπει κανείς αμέσως ότι αξιολόγησι καμμία δέν έπεκράτησε στην έκλογή τών ποιητών' απλώς θά είχα να διαγνώσω την προτίμησι του κριτικού προς τούς «έλασσόνας» ποιητάς, τούς ύποτονισμένους. Έξαιρει κανουν ο Κάλβος, ο Καβάφης, ο κ. Βλαστός και ο Σικελιανός' ή άπαισία, άλλωστε, άλλων όνομάτων καθιστά την προτίμησι αυτήν άκόμη σαφέστερα: ο κ. Παράσχος πιστεύει — κι' έγώ τόν πιστεύω — ότι ή καθαρή ποιήσι, ή καθ' αυτό ποιήσι, μπορεί έξ ίσου να ύπάρχη μέσα στα ποιήματα τών «έλασσόνων» ποιητών όσο και στών άλλων.

Φυσικά, όταν πρόκειται να άνιχνεύσουμε την ποιήσι μέσα στα διάφορα έργα διαφόρων στιχουργών, εκεί πιά ή συμφωνία μες σταματά: παρεμβαίνουν προτιμήσεις καθαρά ύποκειμενικές, οι όποιες μοιραίως έπιδρούν έπάνω

στην αντικειμενικότητα της κρίσεώς μας. 'Αλλά έδω, παρά να κάνω μιάν έπι-κριτική, θά ήθελα να προσπαθήσω να έξηγήσω και να κατατάξω τόν σύστημα του κ. Παράσχου, ό όποιος είναι για μένα ένας από τούς πιο άξιοσημείωτους, πιο ευαίσθητους [στην σημασία όπου μεταχειρίζεται κανείς την λέξι, για τά όργανα άκριβείας], ό πιο ευαίσθητος Ίσως από τούς νεοέλληνας κριτικούς. Τό βιβλίον του αυτό, περισσότερο και από τόν «Δραγούμη» του, μάς δίνει, χάρις στην ποικιλία τών θεμάτων τά όποια περιλαμβάνει, την ευκαιρία για μιά τέτοια μελέτη.

Ό Κάλβος, ή μελέτη του 1919, είναι ίσως ή πιο άδύνατη από άλλες, ή μόνη άδύνατη' δέν ξέρω γιατί θέλησε να την περιλάβη μέσα στην συλλογή ο κ. Παράσχος. Έργο όμως νεανικό, μάς δείχνει ίσως πιο απλά παρά τά μεταγενέστερα, την στάσι του κριτικού άπέναντι στο κρινόμενο έργο. Κριτική προεργασία καμμία δέν βλέπουμε, συστηματική κατάταξι και άνάλυσι τών ποιημάτων, συσχετίσι με την έποχή του και με την ψυχική ζωή του ποιητού, έρευνησ συγκριτική και άπόλυτη της γλώσσης του, τών εικόνων του, τών θεμάτων του και της χρησιμοποίησεώς τους. Πηδούμε

ξαφνικά μέσα στην καρδιά του θέματος, αλλά όχι με γενικότητες: μιά σειρά από σύντομες πινελιές, μιά συνεχής χρησιμοποίησι τών άτομικών έντυπώσεων και αντιδράσεων. 'Η ειδική προεργασία, ή φιλολογική, άς την πούμε, δέν είναι ή βάση, είναι μάλλον ένα στόλισμα: ή κριτική στην περίπτωση τρέφεται σχεδόν άποκλειστικά από τόν πλούτο και την εμπειρία του κριτικού' συνεπώς ή έπιτυχία είναι άνάλογη με αυτές, σχετική όσο ο κριτικός είναι νεώτερος, τελειοτάι όσο ο κριτικός ώριμάζει. Κινδυνεύει όμως να μη φθάση ποτέ στην σύνθεσι — και στην κρίσι. Τυπικό παράδειγμα του είδους, είναι ή μελέτη για τόν Καβάφη: εκεί όπου άλλοι θά έπαιδεύοντο για να μπουδ στο νόημα, ο κ. Παράσχος μέσα σε λίγα σύντομα σημειώματα μάς δίνει μιά σειρά από ανεξάρτητες παρατηρήσεις έξαιρετικής άκρίβειας και θαυμαστής διαισθήσεως, τις όποιες όμως ούτε καν δοκιμάζει να συνθέσι: του έσθασε να μπη μέσα στο έργο, να τά αισθανθή όπως ο δημιουργός του' ή άπομάκρυνσι, ή προσπτική, τό δεύτερο αυτό και τελευταίο στάδιο της κριτικής, τόν έλκύουν πολύ λιγώτερο. Έτσι βλέπουμε στην μελέτη για τόν κ. Βλαστό, την μεγαλειότερη, την σημαντικώτερη, την πιο συστηματική από όλες, αφού αναλύσει από κάθε πλευρά τό θέμα του, άπέχει στην κρίσι του' μάς βοηθεί να καταλάβουμε και μάς αφήνει να κρίνουμε. Ξέρω, μαζί με τόν ποιητή, πώς «όσο γνωρίζεις πιο καλά τόσο αγαπάς πιο πλήρως»: αλλά κάποτε

άληθεύει και τό αντίθετο: ή τελειότερα γνώσι συνεπάγεται και κρίσι άσθητοτέρα' μά αυτά θά έχω άλλοτε ευκαιρία να τά έφαρμόσω όταν θ' άσχοληθώ με αυτά που μπορεί κανείς να όνομάση «ιδέες» και «ποιήματα» του κ. Βλαστό. Ό λόγος έδω είναι για τόν κ. Παράσχο.

Η μέθοδος του είναι έπόμεινο να έπιτυγχάνη τό περισσότερο, όταν εφαρμόζεται σε θέματα με τά όποια έχει μιά συγγένεια ψυχική, με τά όποια τόν συνδέει μιά «προκατεστημένη άρμονία»: Μαλακάσης, Πορφύρας, Φιλύρας, Ουράνης, πρόσωπα με τά όποια ή συγγένεια του κ. Παράσχου, του ποιητού, [άλλά και ο κριτικός ποιητής] είναι φανερή. Ταιριάζει έδω ο λόγος που βάσει ο ποιητής στο στόμα της γυναίκας: «όσο και πιο πολύ αγαπάς και πιο πολύ γνωρίζεις» αν παντού μέσα στα έργα που μελετά γυρεύει τά στοιχεία που τόν θέλγουν: την μελαγχολία, τη ρέμβη, την έλεγειακή διάθεσι, κατ' έξοχήν θά έπιτύχη, εκεί όπου τά συνενόι περισσότερα. Και πραγματικώς νομίζω ότι στις τεσσαερισ αυτές μελέτες φθάνει στην άπόλυτη κατοχή του όργάνου του: ό μέλλον ιστορικός της λογοτεχνίας θά πρέπει άπαραιτήτως να σταματήσει σ' αυτές και να τις χρησιμοποίηση' μά κι' έκείνοι που έντροφούν στην άνάγνωσι τών τεσσάρων αυτών ποιητών, θά τις διαβάσουν με άπόλαυσι. Έλπίζω στην προσεχή δεκάδα του να περιλάβη ο κ. Παράσχος τόν Κ. Χρηστομάνο και τόν Κ. Χατζόπουλο: κάτι θά έχη να μάς πη και γι' αυτούς.

Ίδιαιτέρως μ' ένδιέφερε ή μελέτη για τόν Καρασούτσα. Όχι γιατί μ' έκανε ν' αλλάξω ιδέα για έναν στιχουργό που πολύ λίγο έχει άδικηθή από την κοινή γνώμη, ή όποια τόν άγνοει, αλλά για δύο άλλους λόγους: πρώτα πρώτα γιατί νομίζω άπαραίτητο για την σύνταξι μιάς ιστορίας της νεοελληνικής λογοτεχνίας να γίνουν συστηματικές μελέτες έπάνω στους ποιητές, οι όποιοι παρεσκεύασαν την ώριμότητα τών διαφόρων σχολών, και τέτοιος είναι ο Καρασούτσας για την νέα 'Αθηναϊκή σχολή. Και ύστερα γιατί έδω είναι τό όριο της εφαρμογής της μεθόδου του κ. Παράσχου: αυτή ή κριτική που είναι όλη αγάπη και κατανόησι και κλείνει μητρικά τά μάτια έπάνω στα έλαττώματα που βλέπει. Σημειώνω πάντως ότι ο Καρασούτσας δέν φαίνεται να ήταν ούτε όσο αϊθέριος, ούτε όσο άπορος θέλουν να μάς τόν δείξουν οι βιογράφοι του και ο κ. Παράσχος: στην 'Εθνολογική Έταιρεία σώζεται ένα σημειωματάριό του με ένδιαφέρουσες βιογραφικές πληροφορίες, όπου όμως αναφέρονται και έπανεπιλημμένες εκδόσεις της γαλλικής γραμματικής του και σημειώνονται προσεκτικά τά δούνα και λαβείν του. Ό κ. Παράσχος νομίζω δέν τό είχε ύπ' όψιν του' αλλά και αν τό είχε, θά τόν συγκινούσαν ίδίως δύο λέξεις του σημειωματαρίου, όπου φανερώνεται ή άπόλυτη μοναξιά μέσα στην όποια ζούσε ο ποιητής της «Βαρβίτου»: «έννευ οικογενείας». Δέν άνέφερα τας μελέτας για τόν Σικελιανό και για τόν Κα-

ρωτάκη' στον τελευταίο θά έπανέλω προκειμένου να μιλήσω για τά ποιητικά του «'Απαντα» που έξεδόθησαν τελευταίως και για τά όποια έγραψε ήδη ο κ. Ροδάς. Όσο για τόν Σικελιανό, τό έργο του τόσο πολύ άνεβαίνει στην συνείδησί μου μέρα με την ήμερα, ώστε προτιμώ άκόμη να έπέχω' ίσως και ή μελέτη του κ. Παράσχου να πάσχη λίγο άπό την άβεβαιότητα την όποια έξομολογούμαι για μένα.

Τονίζοντας τά χαρακτηριστικά της μεθόδου του κ. Παράσχου ίσως να παρεσύρθην και έγώ και να παρέλειψα τό κριτικό μέρος της βιβλιοκρισίας' αλλά σ' αυτά τά ζητήματα, τό αποτέλεσμα ίδίως μετρά: ο κ. Παράσχος με μιά μέθοδο που δέν είναι ή δική μου, έπιτυγχάνει αυτό που θέλει, να μάς γνωρίση ώρισμένες άπόψεις τών έργων, έκείνες ίδίως που τόν συγκινούν' ή έπίκρισι δέν χωρεί. Όσο για μένα, προτιμώ μεθόδους πιο αντικειμενικές, που δέν άπαιτούν την ευαισθησία και την διαίσθησι του κ. Παράσχου. Θά ήταν όμως σφάλμα μου αν έκλεινα την επιφυλλίδα μου αυτήν χωρίς ν' αναφέρω τις γενικές ιδέες που αποτελούν τό υπόστρωμα τών μελετών του κ. Παράσχου και άποδεικνύουν στα λίγα σημεία όπου έμφανίζονται ότι ή άπουσία τους δέν είναι έλλειψι αλλά έθελγημένη έμμονή μέσα στο πραγματικό.

Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ
7 Φ. 1938